

Šumava středem i střetem zájmů

V rámci tematického zaměření 3. čísla Geografických rozhledů, kterým je výuka geografie v terénu, jsme se obrátili hned na několik odborníků a osobností, které nám mohou pomoci poodhalit kouzlo unikátního území Šumavy, stejně jako obecné problémy, s nimiž se dnes a denně potýkají všichni, kdo zde žijí či rozhodují o fungování různých územních celků. Pod jednotlivými zkratkami se skrývají doc. RNDr. Martin Braniš, CSc., který působí na PŘF UK v Praze v Ústavu pro životní prostředí (M. B.), Mgr. Pavel Hubený, vedoucí správy CHKO Šumava (P. H.), MVDr. Jaromír Bláha z Hnutí Duha (J. B.) a PhDr. Jan Stráský, ředitel Krajského úřadu Jihočeského kraje a místopředseda Klubu českých turistů (J. S.). Pokračování rozhovoru si budete moci přečíst ve čtvrtém čísle Geografických rozhledů.

CO SE VÁM VYBAVÍ, KDYŽ SLYŠÍTE POJEM ŠUMAVA?

M. B.: Území železné opony, kam po dlouhá desetiletí šlapala pouze noha příslušníků pohraniční stráže a dobře prověřených lesníků, rozsáhlé smrkové porosty, ale také mokřady a zajímavá bezlesí, drsné a zároveň krásné scenérie jednoho z nejrozsáhlejších přírodních blízkých krajinných komplexů, významného v celoevropském měřítku. Také ale desítky let trvající spory o koncepci ochrany přírody.

P. H.: Lesy, mraky a mlhy, velké území, kde mohu dlouho chodit, aniž bych potkal jiného člověka.

J. B.: Šumava – šumící lesy. Vybavuje se mi mystérium Šumavy zachycené perem či štětcem pánů Kostermanna, Váchala, Mařáka či Stiftera. Mlžnaté slatě a ponuré lesy plné živých i mrtvých stromových velikanů, vývrátů, pahýlů, mechu a bublajících potůčků.

J. S.: První pohoří, které jsem v životě viděl, a poslední pohoří, které bych na konci života chtěl vidět. Poněvadž nikdo nezná datum konce svého života, raději jsem se před osmi lety na Šumavu natrvalo přestěhoval. Přesnější pravda ovšem je, že některé části Šumavy většina z nás poprvé viděla až po roce 1989. Z povahy věci a vlivem historických událostí je pro mne – a jsem přesvědčen, že pro mnoho z nás – Šumava nejtajuplnější část našeho českého domova.

JAK BYSTE VE ZKRATCE PŘEDSTAVIL ŠUMAVU ZAHRANIČNÍM NÁVŠTĚVNÍKŮM ČESKA? JAK OBYVATELŮM ČESKA A JAK LIDEM ŽIJÍCÍM NA ŠUMAVĚ?

M. B.: Oblast až do raného středověku takřka neosídlená, a tedy i nedotčená člověkem. Později postupně využívaná zejména jako zdroj kvalitního stavebního i rezonančního dřeva, ale i paliva pro sklárny. V postupně se rozšiřujícím bezlesí se rozvíjejí zejména louky a pastviny. Pozvolna se měnící tvář pohoří, a zejména jeho podhůří je svědkem kulturně-hospodářské „revoluce“ po odsunu původního německého obyvatelstva. Lidská aktivita téměř na 40 let ustává, desítky sídel mizejí. A dnes? Vzrůstající tlak na přírodu

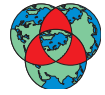
Mnohdy jen kříže a kapličky zůstaly po obyvatelích Šumavy. Foto: V. Hohnschlänger

nejen ze strany turistů a rekreatantů, ale také podnikatelů i kořistníků. Rozhodně ale místo, které nemůže Evropan nenavštívit.

P. H.: Zahraničním: Lesnaté pohoří na hranici Čech a Bavorska se spoustou divokých míst. Čechům: Lesy, hory a údolí, ve kterých se dá pořád snadno zabloudit. Místním: To, co vám připadá běžné a notoricky známé, může být z hlediska Evropy jedinečné. Například původní zbytky pralesů, slatě, tetřevi, vegetace...

J. B.: Zahraničním návštěvníkům i obyvatelům Česka stejně: Jako území s biosférickou rezervací UNESCO, národním parkem a chráněnou krajinnou oblastí, kde se nachází světově jedinečné soubory rašelinišť a slatí s unikátní flórou a entomofaunou. Území, které krutě poznamenalo minulé století – odsun původních obyvatel německé národnosti, likvidace některých vesnic, dosídlení těch ostatních lidmi, kteří tu neměli kořeny, kteří tu z rozličných důvodů hledali úkryt či nový domov. Vedlejším důsledkem železné opony je, že nyní Šumava spolu se sousedním národním parkem Bayerischer Wald tvoří nejrozsáhlejší komplex souvislých lesů ve střední Evropě – její „zelenou střechu“ ... a plíce. A poskytuje domov zvířatům, jako jsou rys, los, tetřev a občas i vlk, kteří v kulturní krajině nenacházejí dost prostoru. Místním lidem bych Šumavu nepředstavoval. Mnozí ji znají lépe než já. A někteří by nechtěli. Správa parku nedávno připravila pro místní starosty exkurzi, kdy chtěla ukázat, jak pokračuje spontánní obnova lesa pod uschlými stromy v bezzásahovém území, kde proběhla kůrovcová kalamita. Přišel se podívat jeden jediný starosta.

J. S.: Nejprve bych zahraničním návštěvníkům, ale nejspíš i mladším návštěvníkům z Čech řekl něco o její historii. O postupu jejího osídlení, o způsobu obživy, kterou v jednotlivých staletích poskytovala, o počtu obyvatel, které užívala, a o tragických dějích posledních sta let. Vyprávěl bych jim, jak světový konflikt, který vyvrcholil druhou světovou válkou, události, které mu předcházely a které po něm následovaly, rozehly lidi s hlubokou zkušeností se šumavskou přírodou i se zdejšími možnostmi obživy, z větší části prostor vyprázdnily a z menší ho doplnily „lidmi odjinud“. Přidal bych něco o zaniklých a radikálně zmenšených obcích, o zlomku obyvatel ve srovnání s předválečnou dobou. Po roce 1989 se Šumava ocitla na křižovatce lidského rozhodování. Nalezená odpověď zněla: vyhlásíme národní park, zajistíme tím správu převážně neosídleného (podél hranic) nebo řídké osídleného (podél hraničního pásma) území, ochraňme „volné plochy“ před spekulací z obou stran hranic a po vyřešení mnohem větších celostátních problémů se k Šumavě vrátíme. Jedni si to vykládali: ochraňme přírodu, než sem přijdou lidé, a druzí: ochraňme přírodu, když tu nejsou (a vlastně nemusí být a nechtějí být) lidé. Ochrana přírody byla vyhlášena jako prioritní zájem a cíl zřízení parku. Zaštitila se přísnými zákony a ještě přísnější podzákonnou interpretací (např. nesmí se obnovit žádné zaniklé lidské sídlo). Do takto vymezeného prostoru se zájmy místních obyvatel (kterých nepřibývá, přibývá jen dojíždějících za prací z vnitrozemí), investorů (o každé investici lze napsat knihu, např. útulna na Říjišti, penzion v Novém Údolí, polofungující zařízení na Knížecích pláních) a turistů (kterých již také nepřibývá) vejdou jen s obtížemi. Dozrál čas, kdy je třeba se k Šumavě vrátit a dohodnout se na soudobé představě cílového stavu. Zatím je v mocenské převaze jen jedna strana sporu: ochrana přírody se zvolna posouvá k obnově „původní“ přírody. S tím se zdá být v rozporu druhá inovace: rozšiřování bezzásahového území, tj. ploch, do kterých člověk nehodlá zasahovat. Aktuální spor je veden o kůrovce – zasahování či nezasahování proti němu. Výsledkem jsou velkoplošné suché lesy. Koncepční spor je o dobu růstu a kvalitu lesa, který na bezzásahovém území samovolně vyrosté. Pak bych na tyto problémy zapomněl a zahraničním i tuzemským návštěvníkům vyprávěl o „specifikách“

KALEIDOSKOP

Šumavy: o hlubokých lesích a malebném bezlesí, o mokřadech a slatích, o tom, že nejtýpější části Šumavy netvoří vrcholy, ale právě paroviny mezi nimi. Připojil bych informace o orientaci (systém pěších, cyklistických a lyžařských značených cest, začínající značení pro turistiku na koni), o „bílé stopě“ (systém upravených stop pro běžkaře), pak o dopravních možnostech bez aut (soustava šumavských železnic, systém ekobusů po Šumavě, systém cyklobusů v létě a skibusů v zimě z přilehlých měst a středisek po Šumavě i mimo ni) a pak bych se zas trochu pýřil, kdybych měl mluvit o službách. Upozornil bych je na rozvíjející se střediska, v západní části zejména na Železnou Rudu, Srní a postupně i Prášily, v jižní části jsou to obě Kvildy, tradiční oblast Churáňova a pozvolna se rozvíjející Borová Lada, Horní Vltavice, Kubova Huť, Stožec s okolím a Nová Pec. Zatajil bych jim i patnáctikilometrové úseky šumavských tras, kde nenarazí na lidské stavení, poněvadž vím, že bych sice některým udělal radost, ale mnohé bych odradil. Raději bych mluvil o Pošumaví, které je posvátným územím poměrně málo narušené, byť nepůvodní kulturní krajiny, stále pečlivěji udržovaných lidských sídel a mnoha památek, od hradů a kostelů až po drobné, převážně sakrální, ale s lidskými událostmi spojené, jejichž obnovu teď právě Jihočeský kraj financuje.

KAŽDÉMU ÚZEMÍ MŮŽEME PŘISOUDIT URČITÉ FUNKCE, KTERÉ PRO SPOLEČNOST PLNÍ. KTERÉ FUNKCE MÁ PODLE VÁS ÚZEMÍ ŠUMAVY A KTERÉ Z NICH JSOU DOMINANTNÍ, RESP. BY V BUDOUCNOSTI MĚLY PŘEVLÁDAT?

M. B.: Tak veliký komplex přírodě blízkých společenstev organismů i geomorfologických specialit plní a musí plnit celou řadu funkcí, od těch životadárných (retence vody, „klimatizace“ krajiny, refugium druhů...) přes ekonomické (těžba a zpracování dřeva, služby návštěvníkům, drobný místní průmysl a zemědělství ...), zdravotní (regenerace, relaxace, odpočinek), vzdělávací (jeden z modelů soužití člověka a přírody, databanka informací o druzích, společenstvech, minerálech, hominách, obyvatelích a jejich kultuře ...) až po ty estetické (krása, inspirace) a etické (záchrana, ochrana a péče o krajinu, druhy, tvary a kulturu celé oblasti).

P. H.: Myslím, že Šumava má optimální předpoklady pro „meditativní turistiku“. Vedle toho je obrovskou genetickou bankou původních a přirozených populací rostlinných a živočišných druhů. Je nesmírně velkým rezervoárem sladké vody. Má největší plochy divočiny...nebo skoro divočiny ve střední Evropě.

J. B.: Ze všech míst v Česku má Šumava největší naději na návrat většího území divoké přírodě, na kterém bude možné zachovat evoluci. Ochrana nerušeného vývoje přírody, přírodních procesů je hlavní úlohou národního parku. Proto, aby i naši potomkové viděli, jak vypadá přírodní les, jehož vývoj formuje vývoj klimatu a další vnější vlivy, ale ne přímé zásahy a vedení člověka. Kde je chráněn dynamický vývoj ekosystémů a interakcí mezi různými ekosystémy.

J. S.: Nebudu mluvit o funkcích klimatických a vodohospodářských, ačkoliv je Šumava jistě plní, poněvadž jim nerozumím. Šumava (s Novohradskými horami a Českou Kanadou) má přírodní předpoklady být hostitelským územím a významným prostorem pro rozvoj cestovního ruchu. V Čechách je oblíbená, je přitažlivá nejen pro obyvatele střední Evropy; vysoký podíl návštěvníků z Holandska ukazuje i na širší oblibu. Nemá-li být skanzenem, v němž budeme časem v nejlepším případě ukazovat, jak se nám podařilo zahladit stopy po staletém lidském působení, musí se do ní doplnit obyvatelstvo. Jen člověk udrží kulturní ráz krajiny, což vůbec nevylučuje, že vedle toho budou území s živelně přírodním rázem krajiny. Musí se do ní promítnout moderní požadavky ochrany přírody, právě tak jako moderní požadavky života obyvatel Šumavy včetně pracovních příležitostí a moderní požadavky návštěvníků Šumavy na způsob trávení volného času. Nemá cenu zastírat, že taková představa bude znamenat zásah do dnešního stavu přírody. Část jí bude třeba „polidštit“, část jí zas bude třeba odklonit od

savadního hospodářského využití a ponechat sobě samé. Poněvadž tyto zájmy jdou i v „nejměkčím“ pojetí pobytové turistiky nutně proti sobě, i když na konci z toho musí mít užitek všechny tři strany – přátelé nedotčené přírody, obyvatelé Šumavy i návštěvníci –, je třeba se dohodnout. Hlavním bohatstvím – obživou pro obyvatele i atrakcí pro návštěvníky – musí zůstat příroda. V současné době se nezdá, že by se taková dohoda rýsovala.

PROČ BY MĚLA ŠKOLA (ŠKOLNÍ TŘÍDA) ZVOLIT ŠUMAVU JAKO ÚZEMÍ PRO VÝUKU V TERÉNU (NAPŘ. PRO ZORGANIZOVÁNÍ GEOGRAFICKÉ EXKURZE)? MOHL BYSTE VY OSOBNĚ, PŘÍP. VAŠE INSTITUCE BÝT NÁPOMOCNÍ? V ČEM KONKRÉTNĚ? MŮŽETE DÁT NĚJAKÝ TIP – ČEMU (KTERÝM PROBLÉMŮM) BY SE V RÁMCI VÝUKY NA STŘEDNÍCH A ZÁKLADNÍCH ŠKOLÁCH MOHLA VĚNOVAT POZORNOST PŘÁVĚ NA ŠUMAVĚ?

M. B.: Učitel nebo profesor entuziasta, tedy vlastně učitel profesionál, by neměl mít problém s výběrem témat pro individuální nebo týmové projekty studentů a žáků škol, kteří si toto pohoří a jeho obyvatele či historii vyberou jako objekt svého zájmu. Stačí, přečte-li si cokoli, co bylo o tomto pohraničním území v posledních zhruba sto letech napsáno. Šumava je krásným dokladem toho, jak a v jakých obdobích docházelo na velkém, ale přírodně i kulturně kompaktním území k významným přírodním i společenským událostem. V každém případě je výhodou, že Šumava je biosférickou rezervací UNESCO, a je tedy povinností ochranné správy podporovat vzdělávací a osvětové projekty. Nezapomeňme, že biosférické rezervace jsou tu ne proto, aby chránily čistou a nenarušenou přírodu, ale aby ukázaly, že život člověka a jeho činnosti jsou (nebo mohou být) v souladu s životem a procesy v přírodě.

P. H.: Na Šumavě na Správě NP a CHKO Šumava už takové programy běží několik let. A nejen pro školy, ale i pro jakékoli zájemce pořádáme exkurze, semináře, přednášky. Takže těch tipů je mnoho.

J. B.: Výuka na základních a středních školách by měla zahrnout zásadní informace „conservation biology“, z nichž některé se prosazují do našich učebnic s patnáctiletým zpožděním za západní Evropou. Alespoň základní kategorizaci a cíle managementu chráněných území, aby součástí základního vzdělání byla znalost, jak se spravuje a k čemu je např. lesní rezervace (kat. I. podle IUCN), rezervace s květnatou loukou (kat. IV. podle IUCN), národní park (kat. II. podle IUCN) nebo chráněná krajinná oblast (kat. V. podle IUCN).

Nemáme kapacitu provádět školní exkurze, ale zájemcům z řad sportovně založených učitelů a případně velmi zvědavých starších žáků nabízíme čtyřdenní poznávací (pěší) exkurzi s odbornými průvodci, při níž procházíme a ukazujeme nejzajímavější místa obou národních parků, kde lze nejlépe přírodní krásy i diskutované problémy ochrany přírody, kůrovce apod. demonstrovat (dva dny v NP Šumava a dva dny v NP Bayerischer Wald).

J. S.: Šumava má celou řadu přírodních i kulturních fenoménů. Jejich přitažlivost pro žáky různých tříd neumím posoudit. Vybíral bych například mezi jednotlivými šumavskými slatěmi, pro geografii bych spatřoval zajímavým vyhledávat v terénu pozůstatky (nedávno) zaniklých lidských sídel, zvláštěností jsou třeba šumavská umrlčí prkna, trasy starých obchodních stezek (např. šumavská část zlaté stezky mezi Pasovem a Prachaticemi), důmyslná zařízení na plavení dřeva – Švarcenberský a Vchynicko-tetovský kanál, stopy po těžbě a rýžování zlata a mnoho dalších. Základní informace o takových námětech poskytnou dostupná literatura a živé praktické informace četná informační centra v řadě míst. Osobně se trasami pro pěší turisty, cyklisty a lyžaře zabývám a pravidelně je uveřejňuji. Bydlím na veřejné chatě pro 38 turistů a pár exkurzí se školní mládeží jsem již absolvoval. Odpovídám však na vaši otázku, neberte to jako skrytou reklamu. Reklamu jsem chtěl dělat jen Šumavě.

Ptali se a za rozhovor děkují Pavel Chromý a Tomáš Burda